

Miquel Lladó

Els camins de la por

Biblioteca Global

Miquel Lladó

Els camins de la por

Edició i pròleg d'Eduard Batlle

A stylized, elegant lowercase letter 'f' in a serif font, which serves as the logo for the publisher Fonoll.

FONOLL

Juneda, 2024

Aquesta obra ha rebut un ajut del Ministerio de Cultura.



1a edició: agost de 2024

- © del text: hereus de Miquel Lladó
- © de l'edició del text i el pròleg: Eduard Batlle
- © de les característiques d'aquesta edició: Editorial Fonoll

Disseny de col·lecció: Núria Mirada (La Mirada Gràfica)
Il·lustració de la coberta: Jordi Jové Viñes
Maquetació: Adriana Martínez Vila-Abadal
Correcció lingüística: Andratx Badia i Núria Garcia Caldés
Impressió: Anfigraf Indústria Gràfica

Editat per:
Editorial Fonoll, SL
C/ Prat de la Riba, 128 · 25430 Juneda
www.editorialfonoll.cat

ISBN: 978-84-10220-16-4
Dipòsit legal: L 61-2024

Advertiment legal:
Està rigorosament prohibida, sense l'autorització dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, inclosos la reprografia i el tractament informàtic.

Amb el suport de:



PRÒLEG

La crònica dels desposseïts

Quan a la primavera de l'any 2014 vam començar a capbussar-nos en l'univers literari de Miquel Lladó i Miquel (Castelldans, 1919-Andorra la Vella, 1999), van ser molts especialistes* en la història de la nostra literatura els qui coincidiren en la necessitat d'estudiar l'obra d'un autor que, en aquells moments, semblava haver caigut de manera irremissible en l'oblit o que, directament, era un desconegut.

En el decurs dels treballs que ens van conduir a la celebració el 2019 del centenari del naixement de l'escriptor, vam poder accedir a les obres que la seva família custodiava: una part important havia restat inèdita i una altra part tan o més important, tot i editada, ho havia estat en unes condicions que en van dificultar l'arribada al públic lector. No obstant això, la sensació que s'imposava a mesura que ens endinsàvem en la lectura del llegat era la d'una imperiosa necessitat de facilitar a tothom qui ho volgués el coneixement d'una obra que es defensava per mèrit propi com a original i de gran relleu. Fruit d'aquell primer treball va ser la publicació d'un estudi antològic, *Del fonoll a la neu* (Pagès Editors, 2019), però al sarró hi quedaven uns quants títols que per la seva qualitat no estàvem disposats a oblidar.

La perspectiva del corpus de l'obra de l'escriptor de Castelldans, a les Garrigues, ens permetia no només revisar la vàlua d'aquest singular home de lletres sinó, de retruc, recompondre, d'alguna manera, el panorama d'allò que Molas anomenà la «represa» en el context de les terres de Ponent i parar esment al paper que va tenir Andorra com a lloc de refugi i terra de promissió per alguns lletraferits. Així doncs, en el cas de Miquel Lladó s'ha procurat dur a terme una tasca de revalorit-

* Sense voler ser exhaustius, és just mencionar uns quants noms: Josep Borrell i Figuera, Josep Camps, Enric Falguera, Josep-Carles Laínez, Francesc Pané, Josep Vallverdú i Joan Ramon Veny entre d'altres.

zació i reubicació de l'autor i la seva producció, com semblantment en la nostra literatura altres estudiosos han fet amb Concepció G. Maluquer, Josep Carner-Ribalta o Maria Dolors Orriols, per exemple, i per mencionar només tres casos amb certs paral·lelismes. No es tracta tant de fer un acte de justícia com d'objectivar la vàlua d'unes obres que, en el seu moment i ateses unes circumstàncies sobradament conegudes, no van gaudir del favor del món literari.

El llibre que el lector té a les mans n'és un bon exemple: ara apareix per primer cop publicat de manera íntegra i unitària.

Entre l'ostracisme i el desarrelament

Lladó va ser un autor amb una certa popularitat en la vessant de poeta. Pel que fa a la narrativa, en canvi, l'obra publicada era minsa i poc divulgada, per bé que l'escriptor acumulava una gran quantitat de llibres al calaix. De fet, allò publicat consistia fonamentalment en dos volums de relats que van aparèixer en circumstàncies atzaroses els anys 1971 i 1977, enfilant els darrers graons de la maduresa, per tant, des del seu refugi andorrà: *Els camins de la por* i *Els dies sense demà*.

En una entrevista al *Diario de Lérida*, realitzada per Lluís Vilaseca el 1977, l'autor parla per primer cop —tot presentant el segon d'aquests volums, *Els dies sense demà*—, de la visió completa d'un conjunt de relats entesos com una trilogia. Diu Lladó:

Els dies sense demà forma part d'una trilogia titulada *Els camins de la por*, de la qual la primera part està acabada, la segona és aquesta i la tercera està escrita en francès. És una narració de fets diversos i reals, feta amb objectivitat, dels darrers quaranta anys.

Realisme i objectivitat són, segons l'autor, els ingredients principals d'un conjunt de relats que, parcialment publicats, van patir diverses vicissituds que en van dificultar el coneixement dels lectors, fora d'aquells que seguien la pista a un dels escriptors amb un rumb més lliure i erràtic de tots els escriptors catalans de Ponent de la segona meitat del segle xx.

Miquel Lladó «sempre amb un coet encès al lloc de seure», tal com el descrivia Josep Vallverdú al seu *Indibil i la boira*. Protagonista literari dels anys immediats a la fi de la Guerra Civil: guanyador d'un premi de poesia als pertinentment purificats *Juegos Florales* que Aunós promogué l'any 1942, com si volgués practicar l'exorcisme als veritables Jocs Florals d'altíssim nivell literari que Lleida havia hostatjat durant els anys anteriors a la guerra; col·laborador amb nombroses poesies i ressenyes literàries a les pàgines del diari *La Mañana* que dirigia Emilio Romero, amb qui travà una gran amistat; proper i protegit pels incipients cercles del *leridanismo* que tenia com a òrgan oficial la revista *Ciudad*; autor de llibres de poesia d'ençà l'any 1947. Tot en llengua castellana, és clar.

Però l'inconformisme, l'afany i l'origen de Lladó no podrien tardar gaire a grinyolar en l'entramat cultural localista i de poca volada que s'estava confegint a la capital del Segre. I malgrat que els temps eren d'una absoluta foscor i silenci, la vida, com en tot desert, reprenia allà on no arribava la mirada superficial. Lladó, que ja d'abans de la guerra i al llarg dels quaranta escrivia privadament en català, començà a establir contactes i coneixences que significarien tallar d'arrel el vincle inicial amb el discurs del règim i ser fidel a la seva identitat, que és el mateix que dir a la seva llengua i tradició literària. En un moment —els primers cinquanta— d'una minsa permissivitat pel que fa a l'aparició de llibres en català, conegué els editors Salvador Torrell i Eulàlia (Torrell de Reus) i Josep Pedreira, comptà amb els consells de l'amic que, si s'ho val, ha de ser crític, Manuel de Pedrolo, establí una intensa correspondència amb Agelet i Garriga, es nodrí del mestratge i la inqüestionable referència del retornat Carles Riba... tots ells i molts d'altres suposaren l'assumpció, per part de Miquel Lladó, d'una comesa compromesa i honesta. Aviat se'n veurien els resultats protagonitzant la primera reivindicació pública que es va fer a Lleida, el 1950, de l'obra de Màrius Torres. Un article que Lladó gosà publicar a *La Mañana* i que de poc no li val uns dies a la garjola. O les ressenyes i la lloança que va fer de les obres de Carles Riba, Jaume Agelet i Garriga o Manuel de Pedrolo, entre d'altres, que constantment intentava situar a les planes culturals de *La Mañana* o de *Ciudad*.

En aquest moments parlem encara i fonamentalment d'un poeta autodidacta que, a més, va trobant el to de crític per a confegir ressenyes de poesia i altres gèneres. Per a fer-nos una composició de l'autor i el moment direm que el 1952 publicà un poemari en català (*Els anys, els dies i les hores*) i el 1953 en publicà dos més en castellà (*El amigo del sol* i *Hacia la vida*), tot i compondre'n un altre en català que no aparegué fins el 1980, publicat per l'Institut d'Estudis Ilerdencs: *L'home del bosc*.

Quan el 1987 Emili Bayo i Xavier Macià preparen l'estudi introductori a la seva antologia *Narradors de Ponent*, estableixen de manera sagaç un seguit de punts basats en la llengua, l'estil, les qüestions socials i altres aspectes que els permeten establir un camp comú a partir del qual justifiquen el recull d'autors. Volem remarcar un parell d'idees que s'hi apunten.

La primera fa referència a quelcom que Vallverdú ja havia esbossat a *De Morera i Galícia a Guillem Viladot*, i és referent a la llengua dels escriptors de Ponent en general, la qual es caracteritza per un afany de frontalitat i concisió. Diuen Bayo i Macià: «un determinat gust per la frase justa, lapidària, contundent; una volguda preferència per una llengua austera, d'una nuesa franca i expressiva». S'hi pot establir una relació entre llengua i territori, una intuïció gens aliena a l'antropologia cognitiva que ens assenyala un vincle entre l'imaginari de l'autor i les característiques morfològiques del lloc on viu. Aquest ús de la llengua el trobarà el lector en els relats que aquí es presenten, on sovint els diàlegs entre els personatges són d'un realisme extrem, de vegades en detriment de la fluïdesa narrativa.

En segon lloc, els antòlegs ens parlen de la irremeiable situació d'ostracisme i desarrelament a la qual el narrador ponentí de mitjan segle xx s'ha vist abocat per manca d'entorn facilitador. Algunes de les raons que els hi permeten de fer aquest diagnòstic i que conduïen a l'esmentat ostracisme, avui, afortunadament, han canviat: a Ponent hi ha editorials de prestigi, es convoquen nombrosos premis literaris i el món del llibre gaudeix de certa professionalització. Però res de tot això existia quan els homenots de Ponent Lladó, Pedrolo, Vallverdú, Viladot i companyia començaven a esmolar la ploma a la primeria dels cinquanta. A Lleida

i en català, és clar. Qui en vulgui saber més, sobre l'ambient dominant a la capital del Segre, farà bé de llegir algunes pàgines biogràfiques del Vallverdú de *Garbinada i ponent*, per exemple.

El nostre autor, doncs, visqué una època d'una considerable absència d'oportunitats de publicació, cosa que explica, en part, l'esforç ingent que va fer per autoeditar les seves obres fins al punt de crear-se el propi instrument: l'any 1982 funda l'editorial Valls d'Andorra i amb la col·lecció «Els llibres de l'isard» publica la majoria inèdits que tenia fins ben bé un any abans de la seva mort. Pel que fa als premis, els volums que formen part de la present trilogia foren presentats al Víctor Català (anys 1968 i 1969), Joaquim Ruyra (1969) i Josep Pla (1969), però sense gaire sort. En algun text autobiogràfic Lladó es lamentava que sempre li mancà l'empenteta d'algun amic ben situat en les darres rondes deliberatives.

Sigui com sigui, tot aquest conjunt de circumstàncies expliquen, en bona part, la falta de coneixença per part del lector majoritari de l'obra narrativa de Lladó que, tanmateix i sempre com a poeta, havia gaudit de certa presència als mitjans (premsa, bàsicament) de la Lleida de la segona part de segle.

El relat dels desposseïts

La prova del que diem la tenim en aquesta trilogia que ara es publica per primera vegada de forma íntegra. El primer volum, *Els camins de la por*, aparegué el 1971 en una editorial d'abast humil, Mirador del Pirineu, a Andorra la Vella, de la mà del targarí Norbert Orobitg, activista del PSUC en la clandestinitat posat a editor. El segon volum, aparegut el 1977, *Els dies sense demà*, és ja una obra autoeditada per Lladó, opció a la qual es lliurà durant les dues darreres dècades de la seva vida per editar nombrosos treballs inèdits. En aquesta etapa Lladó controlava tots els passos del procés: escriptura, fotocomposició, edició, publicació i comercialització del llibre. I per bé que no estalviava esforços en l'afany divulgatiu, com és lògic, no podia atènyer totes les antenes que començaven a estar disponibles en el conjunt del país. El tercer volum, *Sense pàtria*, restà inèdit amb l'excepció de dos relats: «L'amic», que el

trobem precisament a l'esmentat recull *Narradors de ponent*, i «Els fugitius», aparegut a l'antologia *Del fonoll a la neu*, fruit de la commemoració del centenari del naixement de l'escriptor.

L'ostracisme és una de les característiques no ja de l'obra, sinó de l'home Miquel Lladó. Un escriptor fet a si mateix que va viure sempre al marge dels cenacles i de la literatura generalitzada, obligat, és cert, per les circumstàncies personals i econòmiques que el dugueren a una vida itinerant, de vegades treballant com a pagès, administrador de finques, corrector de proves, granger avícola, pintor de cases, periodista... anant i venint de la vila nadiua i passant més o menys temps en indrets com Terrassa i la Guàrdia d'Urgell (durant la infantesa), Lleida, Mollerussa i Tolosa de Llenguadoc (a la maduresa) i establint-se definitivament a Andorra la Vella a la dècada dels seixanta. Una vida accentuada per un capteniment partidari de la més absoluta llibertat i que, com a narrador, advocava per un realisme furibund i antiliterari, impermeable a les modes, fidel a si mateix, al testimoniatge d'unes formes de vida, uns llocs i uns tipus que podríem titllar de propis dels desposseïts. La literatura sobre els desposseïts té carta de naturalesa en la nostra tradició, especialment per part d'aquells autors que van viure directament els fets de la guerra i que en volgueren donar testimoni.

Ens hem referit al periple vital de l'escriptor i també, doncs, al desarrelament que no era única i literalment geogràfic, sinó també desarrelament d'un clima moral i social, fet fàcilment identificable en aquest conjunt de relats: els protagonistes són éssers humils que formen part d'un cos social apedaçat i refet amb les desferres de la guerra i que es va desenvolupant en les diferents etapes del franquisme, que l'autor identifica, per a cada volum, amb tres experiències fonamentals.

En el primer volum, *Els camins de la por*, la por i les seves seqüeles traumàtiques, fruit de l'estat de xoc immediat a la guerra. La vida amb la nafra que mai haurà de cicatritzar, la temença perenne, la incertesa i la inseguretat que porten a unes vides protagonitzades per la recança, el parlar a mitja veu —ara ho dic, ara no ho dic—, l'ombra de la sospita rere cada cantonada. Els personatges, sovint extrets de les coneixences directes de l'escriptor, es manifesten en diàlegs breus i plens de sobre-

entesos. Manifesten la conducta d'indefensió apresada pròpia de qui ho ha perdut tot i encara ha de donar les gràcies. En aquest sentit, l'obra de Lladó connecta amb aquella quarta part emancipada d'*Incerta glòria*, titulada *El vent de la nit*, situada ja als anys cinquanta i seixanta, on Sales exposa la vida després del desastre —la vida d'un sacerdot, en aquest cas—, on el protagonisme rau en l'abassegador absurd i la foscor d'una nit llarguíssima on ningú gosa parlar obertament i el capteniment dominant és el propi d'un gos apallissat.

En el segon volum, *Els dies sense demà*, trobem la manca d'esperança en un demà improbable. Si generalment tothom diposita en el futur una raó per a tirar endavant quan al present van maldades, què passa quan no només no hi ha present sinó que tampoc no hi ha futur? La vida, aleshores, esdevé un cúmulo de dies sense sentit on els personatges ens presenten una existència nihilista, consistent en la més elemental i simple supervivència. La vida reduïda a l'acontentament dels instints bàsics que la fan possible.

En el tercer volum, *Sense pàtria*, el protagonisme rau en l'experiència del desarrelament, sigui per voluntat pròpia o aliena. Aquells que no volen identificar-se amb un ordre resultant que no senten seu, els derrotats, que tenen més gent a la banda de dins del cementiri que a la de fora, i no podran, en molts casos, cessar l'urc de la revenja i el recel, com una energia fosca que nia dins d'aquell a qui han usurpat la casa, el poble, el país.

Uns relats, doncs, que beuen de l'experiència de la guerra i que, més que l'agonisme obert i descarnat de les trinxeres i les bombes, ens mostren el que en queda després, quan els soldats se n'han anat. La trilogia ens parla de la por, la manca d'esperança i el desarrelament posant l'èmfasi en les petites vides dels personatges anònims condemnats a heure-se-les amb les pitjors circumstàncies: la gana, la misèria, la por, el sotmetiment...

És per tant un seguit de relats que no ens parlen tant de la guerra com del món que en va resultar i del qual —no ho oblidem— en som els fills i nets. Especialment remarcable en el conjunt és el relleu que pren la psicologia i les conductes d'una cultura de la pobresa amb

formes pròpies de resistència que es desenvolupen en el que podria ser qualsevol petit poble del país en el període comprès entre l'any 1939 i la darreria dels seixanta.

La literatura com a testimoniatge

Hem vist, doncs, que l'afany narratiu de Lladó disposava d'una raó poderosa per a escriure. Per anys que passin i mentre n'hi hagi el record o la transmissió de la vivència, l'experiència de la Guerra Civil i de tot el que va suposar haurà de donar pàgines a les literatures que hi van estar més directament implicades. I més quan Lladó, com tants altres escriptors, portava dins del pit la vivència de la trinxera i, en el seu cas, de la trinxera derrotada, la que se suposava condemnada al silenci, l'oprobri i el penediment per quaranta anys. Què fer-ne, de tot allò contemplat amb els propis ulls?

Lladó va trobar la resposta en la literatura, que és l'intent per superar l'estadi de balbuceig propi d'aquell qui prova d'expressar el que és inefable. A *Els camins de la por* va constituir una mena de retaule, o sigui, un conjunt d'escenes fragmentàries que en la seva juxtaposició exposen el retrat d'un moment històric, d'uns ambients, d'uns tipus personals i d'un sistema moral que abasta pràcticament quaranta anys. És, per tant, una crònica d'aquells decennis. Observi's que tots els relats, a part del títol, mostren una data que sistemàticament serveix per a ordenar-los temporalment. Aquest ordre és respectat en els tres volums, com si volgués assenyalar una evolució justificativa del món present.

Ja hem dit que l'obra s'articula a partir de tres eixos temàtics que institueixen la trilogia: la por, la desesperança i el desarrelament. Amb això Lladó volia deixar testimoni d'una realitat que, per excessiva, podria semblar fictícia en algun moment. Aquest és el risc de l'obsolescent memòria que provoca el pas del temps, que les noves generacions confonguin realitat i ficció. Però el 1993, en una entrevista amb Mari-Pau Cornadó i Mercè Biosca, l'escriptor ens ho deixava ben clar:

En els meus llibres es confonen sovint les meves vivències amb els treballs de creació. No m'ha agradat mai inventar. Jo considero que la realitat és

tan exuberant, diversa i meravellosa que no cal inventar res recurrent a trucs d'imaginació.

L'autor, doncs, s'afirma en l'exercici d'un realisme ultrancer, ja sigui a partir d'històries viscudes —s'hi detecten nombrosos aspectes autobiogràfics—, observades o que li havien estat referides. Aquesta és una de les conviccions que mouen l'escriptor i que d'una manera més ferma posa de manifest a l'inici de tot plegat, al pròleg del primer volum, quan defensa la necessitat d'atènyer els fets i rebutja de ple els artificis literaris, fins i tot enunciant una *boutade* considerable: «La literatura fa més mal que qualsevol tipus de bomba».

És aquest realisme fruit de la vivència i l'observació el que atorga sentit als relats que—hem de dir-ho— no són tan desvestits de literatura com vol l'autor, atès que, al cap i a la fi, fa ús de nombrosos recursos estilístics. Un sentit que ens acosta al tòpic que diu que tot allò que podem imaginar ja ha passat abans. La lupa de l'escriptor se centra en el ventall de personatges que viuen en un desposseïment constitutiu i que seran empesos a un destí tràgic, que no vol dir altra cosa que predeterminat; la devastació dels poblets que restaren amb unes jerarquies molt marcades deixava poc marge a la llibertat individual. Aquestes jerarquies identificables en els cacics, la parella de la Guàrdia Civil, l'Església i el poder polític local es conjuminen amb la precarietat i amb un seguit de fenòmens que donaran lloc al *modus vivendi* que es vol transmetre: l'arribada dels primers immigrants del sud d'Espanya, la incipient mecanització del treball i una estructura social inamovible resultant de la guerra i que aixafa al beneït que es creu capaç de saltar-se-la —ho veiem en el cunyat d'«A cadascú el seu paradís».

Sovint, al conjunt d'històries, es percep una tensió força present. És la que va del món perdut anterior al conflicte, amb tots els projectes i somnis estroncats —en són un bon exemple «Tres dates» o «La cacerà»— i el món nou que s'imposa independentment de la voluntat dels que hi viuen, un món que va prenent les formes del capitalisme actual i que fa encara més punyent la recança pel paradís perdut. Les víctimes d'aquest nou món seran personatges que de vegades restaran condem-

nats a la marginalitat, com la Soledat de «Les dues boques», o que esdevenen inadaptats, com a «El foraster» o a «Paisatge amb núvols».

L'absurditat d'unes formes de vida consolidades i la recurrent activitat de la mort dona pas al desvarieig, com no pot ser d'una altra manera: la presència habitual de les veus dels espectres o l'aparició de personatges tan potents com «el Negre», acostumat a viure en la temeritat i ben representatiu d'una cultura de la pobresa, en el que és segurament una de les millors peces de tota l'obra i que hauria de constar per dret propi en qualsevol antologia de relats.

Sigui com sigui, Miquel Lladó va confegir amb aquests relats una obra impactant i que ens demana atenció. En el seu moment potser no va ser considerada com cal per les difícils circumstàncies que ja hem esmentat. Afegim-hi que la crítica i els jurats presentaven un cert esgotament o voluntat de passar pàgina del realisme històric en favor de models que promovien una més gran experimentació formal i internacionalització de les temàtiques. Més enllà de tot plegat, el missatge humanitarista que en el fons rau a *Els camins de la por* mai no hauria de ser caduc i creiem, com dèiem, que objectivament són moltes les bondats que fan d'aquest llibre una obra que mereix ser considerada com una fita de la nostra literatura contemporània. La justícia, si de cas, ja la farà cada lector.

Només resta acabar amb l'agraïment per la sensibilitat que editorial Fonoll mostra vers els escriptors que formen part del bagatge cultural de les terres de Ponent amb voluntat de fer-los a l'abast de tot el conjunt de la nació, així com per la confiança dipositada en qui signa aquestes línies. I és clar, a Conxita Lladó, sense la voluntat de la qual aquest llibre no hauria estat possible.

EDUARD BATLLE
Castellldans, estiu de 2023

Nota a l'edició

El text que editem segueix el de les primeres i úniques edicions d'*Els camins de la por*, publicat el 1971 per l'editorial Mirador del Pirineu (Andorra la Vella), i d'*Els dies sense demà*, autoeditat el 1977. Pel que fa al tercer volum, *Sense pàtria*, és la primera vegada que es publica íntegrament i ha estat transcrit a partir de l'original de l'autor.

La intervenció editorial en els tres casos s'ha limitat a l'actualització del text d'acord amb l'*Ortografia de l'Institut d'Estudis Catalans* (2016) i la regularització de l'ortotipografia amb la finalitat de facilitar-ne la lectura, sense modificar-ne la morfologia i la sintaxi.

En l'àmbit de la puntuació, s'ha respectat l'emprada per l'autor excepte quan presentava incongruències; s'han esmenat errors mecànics i usos de cursives, cometes i majúscules que han quedat obsolets, i s'han mantingut les tries que clarament formen part de l'estil de l'autor.

Els camins de la por

Aquestes narracions van assolir les darreres votacions al premi Víctor Català, les nits de Santa Llúcia dels anys 1968-1969.

A Dolors,
a Miquel,
a Conxita, la *tourterelle*,
membres d'un mateix cos solitari.
M.

Introducció

El nostre ciutadà es deleix perquè la gent se'l miri. Com més persones posin l'atenció sobre ell, més creix la seva personalitat. És a dir, l'opinió de molts val més que l'opinió d'un o de dos. I a mesura que augmenta el nombre d'opinions, augmenta la personalitat del nostre ciutadà. La quantitat afalaga sempre el nostre egoisme, la nostra voracitat. Per això ens enganya.

Acostumem a dir: «tothom el coneix». O bé: «No el coneix ningú». Amb això volem dir que com més gent el coneix, més valor guanya la seva persona; i, al contrari, com més disminueix el nombre dels qui el coneixen, més minva la seva persona. Un desconegut, doncs, és un ésser que no ha trobat la seva personalitat. La seva persona és a mig fer, esperant que l'acabin les mans dels altres. És un embrió, un no-ningú, un no-res.

Tanmateix, les multituds que invadeixen les voravies de les ciutats són fetes de desconeguts.

La por decideix i guia la major part dels nostres actes. La por de no agradar, la por de no reeixir. La por de no ésser comprès, la por del què diran. La por del fuet. La por de quedar-se sense treball, la por de morir de fam. La por de morir.

L'acte espontani, eixit directament del nostre centre vital, deslligat de tota influència que no sigui la de la Natura, és gairebé inexistent. I si alguna vegada es produeix, hom el paga a un preu molt alt, tal és el grau de descomposició que hem assolit.

Hi ha moltes pors. Són innumbrables, indefinibles, microscòpiques. Les pitjors, però, són les heretades, que en el curs de les generacions han fet fesomia en el nostre esperit i caràcter en la nostra persona. El nostre subconscient és fet d'opinions alienes, acumulades en la nostra consciència des de la infantesa, al mateix temps que el llenguatge de la mare i els costums dels besavis. Cada propòsit i cada pensament que ens assalta és portat directament davant el tribunal de les opinions alienes, que decideixen immediatament la nostra conducta.

Actuen en nosaltres milers de persones que no som nosaltres mateixos.

Entrar a la vida pel camí de l'art o de la religió, del luxe o de la pobresa, del treball o de l'oci, del plaer o del sofriment. No és pas la mateixa cosa. Tot això dona a cadascú mons diferents i enemics. I aquesta pluralitat de mons enemics engendra un enfrontament i un xoc inevitables. És el problema que hom va discutir l'altra meitat de segle i que avui es planteja de nou amb les mateixes incògnites i els mateixos perills.

Fa segles que els francesos nodreixen una mena d'obsessió per la veritat. Jo no soc tan ambiciós. La meua obsessió és la realitat; és a dir, *les realitats, els fets*, sempre presents i sempre fugissers, com la llum del dia, com les hores, com la vida. S'assemblen al turment dels enamorats dels àngels. O al desig d'agafar el fum: estenem la mà, encongim els dits i la mà es clou sobre el no-res. I, nogensmenys, només les realitats ens poden acostar a la veritat.

Cal que ens acontentem amb els fets. No podem pretendre a més. No tenim res més. Som pobres. La veritat ens ha estat sempre prohibida. Cal, doncs, que ens cenyim a les realitats, com l'ombra als cossos, car, ho repeteixo, només les realitats ens poden acostar a la veritat. La veritat és intocable, invisible, indefinible, inqüestionable, etc.; és a dir, té tots els atributs de qualsevol divinitat. Totes les religions, a partir de l'home nu que venerava la pedra nua, han parlat amb el mateix respecte i amb la mateixa enyorança de Déu, sentiment amb el qual la veritat es toca i es confon.

La literatura s'ha desenvolupat al llarg dels temps reclosa en un món condicionat, el qual ha evolucionat fora de la realitat. Dins de la lite-

ratura hi ha el cinema, el teatre, la pintura, l'escultura, etc.* L'escriptor ha travessat el riu de l'existència saltant de pedra en pedra, sense mullar-se els peus ni embrutar-se les mans. De tard en tard, algú, aliè a la literatura, ha afrontat la realitat i l'ha descrita el millor que ha pogut. Sòcrates, Rousseau, Russell.

Per a la descripció de la realitat el primer impediment és qualsevol escola literària. La realitat no sap res de fórmules literàries. No exigeix més que una gran simplicitat d'esperit, una capacitat d'observació subtil i lleial, una valentia inesgotable i una sinceritat audaç, insensible a la vanitat, pròpia i aliena.

Per a assolir l'infinit cal l'ajuda de les unitats. Els zeros no poden. Jo soc el zero. Pertanyo a un sediment social format per zeros que han constituït sempre els fonaments de la societat. Succeeix, però, que no tots els zeros són buits. Jo pertanyo a una família de zeros que assoleixen l'infinit directament, sense l'ajuda de les unitats.

Viure l'ideal dins de l'ideal. O viure i ésser l'ideal a través de la realitat. Són dues coses ben diferents. La realitat és modesta. Porta una camisa vella, unes sabates de segona mà i sovint duu la cara bruta de sang. Però la salut, la bellesa i la vida són seves.

Hi ha l'antiga habitud de confiar-ho tot a les paraules. Confiem massa en les paraules. No és sorprenent, doncs, que l'escriptor, el professional del llenguatge, caigui en la trampa de donar un valor absurd a les paraules, oblidant els fets que les dicten.

El virus més maligne que mina la nostra societat és, encara que no ho sembli, la literatura. La literatura fa més mal que qualsevol tipus de bomba.

És gràcies a la literatura, però, que l'escriptor arriba a taumaturg de la paraula escrita. Però en aquest punt, l'escriptor només és a mig camí del seu destí. És en aquest moment que li cal sofrir la seva més gran metamorfosi: renunciar al seu art. De manera semblant, en el seu temps, el místic renunciava al seu cos per tal de salvar-se ell mateix, com la libèl·lula abandona la seva indumentària aquàtica per a poder volar.

* Potser només la música s'escapa de la trampa.

L'escriptor ha de sofrir la mateixa transformació. Una vegada ha après a convertir les seves sensacions i els seus pensaments en paraules; és a dir, una vegada ha esdevingut un literat, li cal eliminar la literatura. El seu talent d'artista consisteix a despullar-se de l'art. I el seu talent brilla en la mateixa mesura que sap desprendre's de la literatura, és a dir, de la ficció, per a captar la realitat pura.

L'amor a la veritat inassequible li desvetlla la passió de la caça. I aquesta caça a la realitat, lenta i penosa, és precisament la que el porta cada vegada més prop de la Veritat, sobre la qual la seva mà no es pot posar mai i de la qual només arriba a sentir la presència com un bleix o una música.

Normalment, cada escriptor pertany a la seva generació. Amb el temps, arriben les noves generacions i l'escriptor resta lligat, submergit, en la generació que el va veure néixer. Els qui escapen a l'abraçada mortal de les generacions són escriptors d'una altra família. Llur impalpabilitat els identifica: és el senyal infal·lible de l'esperit universal.

Viuen sobre el temps, com els núvols sobre la plana. L'objectiu no és immediat, malgrat l'emoció; la visió és de conjunt. L'egoisme és dissolt en l'espai i en el temps.

L'escriptor d'aquesta llei roman a distància, observant i meditant el flux i el reflux de les generacions, entre les quals es mou la seva. És un espectador. Un contemplatiu. La seva neutralitat li permet de fer justícia. I la fa.

El contemplatiu s'interessa per les multituds: primer, en tant aquestes ofereixen tipus representatius d'una o d'altra patologia social, víctimes o delinqüents; segon, quan les multituds llencen a la platja símbols determinants d'una fenomenologia humana.

La nació la va fer la tribu o l'agermanament de tribus. Aquestes tribus parlaven totes una mateixa llengua, com a filles de la mateixa mare que eren. Així, per a identificar un país, l'historiador ens assenyalava un seguit de pobles que unia una mateixa llengua. Per tant, una llengua vol dir un país, una nació, una pàtria. Per tant, canviar de llengua vol dir canviar de pàtria, canviar de mare. Canviar de personalitat, en un darrer sil·logisme. Pecat contra natura.

La literatura s'ha limitat, segle rere segle, a fer història d'una certa categoria social. La categoria que ha arribat. Les altres han restat ignorades. El secret de la literatura ha consistit a afalagar des de tots els angles aquella categoria privilegiada.

Potser els escriptors no han estat mai ben situats per a explicar els fenòmens socials. Les dites altes esferes no tenen cronistes. Perquè els pocs que les cohabiten són venals.

La vida és sempre superior a la literatura, per miserable que sigui la vida. La literatura ve de la vida i no a l'inrevés. El que manca és aprendre a viure. Ensenyar a viure.

Les multituds són plenes de perills. La solitud dins de llur nombre, el troglodita dins del ciutadà-robot, el covard sota la camisa de l'heroi. Tanmateix, el més perillós de tots és l'home-ventre.

M. LLADÓ, 1970

Any 1939

La sang sobre la neu

1

Fins aleshores, havia bufat el vent de l'est, empenyent una nuvolada cendrosa, sense forma ni cos, que s'estenia d'horitzó a horitzó, cap a ponent, com una cortina funerària. El cel acabà cobert de vora a vora i, malgrat que mancava encara ben bé una hora per a pondre's el sol, caigué sobre el paisatge un crepuscle prematur. De tant en tant, travessava un poblet en ruïnes, abandonat a la seva solitud, on entreveia algun soldat vagant pels carrers enrunats com una rata entre escombraries. Era una contrada aspra, seca, deshabitada, on creixien generosament, malgrat la manca d'aigua, la farigola i l'argelaga, el romaní i el coscoll, l'ametller i l'olivera. Sobretot l'olivera. Milers d'aquests arbres lustrals dansaven al meu entorn, per valls i carenes, a mesura que el camió avançava per la carretera, arrengrerant-se en fileres interminables talment un exèrcit a punt d'entrar en combat. Hom diu que foren àrabs els qui portaren de llur pàtria l'olivera i la plantaren ací. Així deu ésser, car pocs arbres de fruit resisteixen tant de temps la sequera com l'arbre de l'oli. Sota el cel hivernal, carregat de cendra, el paisatge tenia la immobilitat que devia tenir abans que l'habités la nostra espècie. En l'espai de tres anys, havia vist molts paisatges semblants. Abandonats de tothom, semblava que no fossin de ningú. I, tanmateix, en la seva solitud feréstega s'hi amagaven centenars de camperols i ciutadans fugitius,

famílies senceres de vilatans errabunds. I milers de fusells invisibles espiaven aqueixes terres de ningú. La carretera, blanca i solitària, s'endinsava entre oliveres i ametllers, afraus incongruents i tossals pedregosos, on apuntaven llurs testes místiques els romanins i les gatoses. Venia de primera línia i calia que retornés, tan aviat com pogués, carregat de municions. Però estava convençut que, quan tornaria, el front hauria canviat de lloc. Malgrat haver perdut la meitat de la caixa i un parafang, el camió encara empenyia bé. Només em feia por la manca de carburant. Vaig enfilat una altra recta. Amb una mà al volant i l'altra entre els genolls, provava de cloure els ulls. Havia agafat una dreuera per tal d'arribar més aviat a la base de subministrament. Que cansat estava! Una nit i dos dies seguits conduint sense repòs. No coneixia la contrada; era la primera vegada que hi passava i una mena de basarda, vinguda potser d'aquelles eixorques solituds, m'empetitia dins de la cabina. Tot d'una, els ulls se'm deixondiren. Al lluny, en la blancor de calç de la carretera, havia aparegut una taca negra. A mesura que anava avançant, la taca creixia. Es va moure i aleshores va adquirir una forma humana. Instintivament, vaig accelerar el motor. Sí, era *algú*. Una dona, més ben dit una noia. Anava sola, portava a la mà una bossa voluminosa i caminava a bon pas. En passar-li per la vora, a una velocitat calculada, tombà el cap i em somrigué. Vaig aturar el camió.

—Vols pujar?

La noia s'acostà en dos salts. Era molt jove. El seu somris vermell va descobrir l'infant. El vent li esbullava els cabells sobre la cara, jugava amb les formes juvenils del seu cos, estirant-li el vestit. Els peus, nus dins les espadenyes de cànem, eren morats de fred.

—On aneu?

—Vaig lluny, però potser passaré prop d'on tu vas.

Vaig obrir la portella i, agafant-li la bossa, vaig ajudar-la a pujar. S'assegué al meu costat, alenant com un ocell que ha caigut sobre un penyal després de travessar el mar.

—Quin fred que fa!

Es bufà els dits. El fred havia convertit les seves galtes en dos préssecs madurs.

—Nevarà —afegí.

—Vols dir?

—Segur. Cantaven els mussols.

—Vens de molt lluny?

—De Tost.

Tost restava endarrere, a 18 quilòmetres. El pare hi cava trinxeres durant la nit i ella havia anat a portar-li roba i un xic de minestra. Parlava amb una veu aguda i argentada que superava la monòtona ronquera del motor, ajudant-se amb gestos vius, com si em referís les incidències d'una festa major. S'expressava en un català net i rialler d'oriol primerenc, el català que hom parla en la part més occidental de Lleida.

—I on vas?

—A casa.

—On és casa teva?

Es posà a riure.

—Abans era a Castellalarb, ara és sota una roca.

Vaig defugir la seva rialla.

—És molt lluny, Castellalarb?

—A peu, hi ha una hora de camí.

Castellalarb era darrere el cim més alt d'aquell amuntegament de serres que s'aixecaven al nostre davant. Però ella no hi anava, a Castellalarb. Ja ho havia dit. Anava un xic més enllà del vilatge. Sobre la carena d'un altiplà que dominava el poble, hi havia una cova, cavada pel seu pare sota un penyal, per por dels avions. Prop de la cova hi havia una cabana, també arraulida al cingle; allí hi havia la resta de la família: la seva mare, el seu germà, en Cisquet, la seva germana Mariola, amb la tia Rosa i el cosinet Lluís. L'oncle Joan també era al front.

—Així, els avions també descarreguen per aquí?

—Fa dos o tres dies que no se'n mouen. Tothom ha abandonat el poble. Pobre poble! És un munt de pedres.

Ara la carretera es cargolava a l'entorn de turons i estimballs, sempre serres amunt. A l'altra banda del parabrisa, contra la planura pàlida de ponent, vaig descobrir quelcom que se'm nuà a la gorja. Corpuscles subtils, una mena de llàgrimes de cendra, queien ací i allà. Era neu.

—Ho has encertat —vaig dir—. Neva.

—El pare ho ha dit, «canten molt els mussols».

Vaig accelerar a fons. Aviat, però, la carretera canvià de lluentor. I a mesura que el camió remuntava la costa, la capa de neu esdevenia més gruixuda. Avançàvem amb dificultat malgrat el ronc dolorós del motor. Rere un revolt, la carretera es dreçà davant nostre com l'espasa d'un gegant irat. El motor accentuà el seu plany, donant tota la potència de què era capaç, però cada vegada anava més a poc a poc. De sobte, se sentí un panteix estrany i el camió s'aturà. Com dins un mirall, veia les dues rodes motrius girant a una velocitat vertiginosa. El vehicle lliscà cap a l'esquerra, amenaçant de sortir de la carretera.

Vaig saltar de la cabina i vaig examinar la posició de les rodes. La del darrere, l'esquerra, era a un pam de la cuneta. La noia s'agenollà en la neu per tal de veure-la millor.

—Estem llestos —vaig dir.

Si intentava moure una sola roda, el camió aniria a parar al precipici, que obria a dos metres la seva boca de cocodril. Vaig anar a cercar dues pedres feixugues i vaig trabar les dues rodes del darrere. El crepuscle tancava les seves darreres finestres. D'un moment a l'altre, seria de nit. No calia confiar que passés ningú per aquell desert. Cap camió, cap mena de vehicle, ni tan sols un vianant vindria a torbar el somni blanc d'aquella solitud. El vent venia de cara, despenjant-se de les serres, i portava una queixa estrident de dona malferida.

—I ara, què farem? —preguntà la noia.

—No hi ha res a fer. No podem intentar res, sobretot a les fosques.

La noia aixecà la cara al cel, acalant les parpelles. Les volves li queien sobre el front, sobre les galtes, sobre els llavis, on es fonien a poc a poc.

—Haurem de passar la nit ací —vaig dir.

—A on?

Esguardà el seu entorn. Les oliveres, doblegades sota el pes de la neu, amagaven en la fosca llurs actituds abatudes.

—A on?

—A la cabina. Esperarem a demà. Amb el dia, trobarem alguna solució.

Vam tornar a muntar a la cabina, tancant bé les portes. Vaig encendre el fanalet del sostre. Era una llum tristoia, com la d'una capella habitada per un sant oblidat.

Ens vam esguardar.

—Com et dius?

—Maixa.

—Tens por, Maixa?

Va moure el cap de dreta a esquerra.

S'havia aixecat un vent de tempesta que apilava la neu contra el parabrisa i gemegava en les esquerdes de les portelles.

—Com xiula! —vaig dir.

Vaig posar-me a tapar els vidres de les finestrelles amb fulls de diari. La noia em mirava astorada.

—Què feu?

—Ja ho veus.

—És perquè no vegin la llum, això?

—A les trinxeres és una llei. No encendre llum ni per a calar foc a una cigarreta. Però amb aquesta nit no és fàcil que ens pugui veure ningú.

Vaig somriure, per tal de tranquil·litzar-la, i el meu somrís aconseguí despertar el seu.

—No tinguis por, Maixa.

—No en tinc.

—La tempesta passarà i la nit també.

Els nostres somriures s'apagaren, com el ble d'una llanterna mancada d'oli.

—Maixa! És un nom ben curiós.

—Em dic Laura, però l'àvia em cridava sempre així, perquè deia que m'assemblava molt a una filleta seva que es deia Maixa. Se li'n va anar al cel de menuda i deia que n'havia tornat quan jo vaig néixer.

Quan acabà de parlar, tornà a somriure. Darrere la seva testa de tórrora, en el full de diari que tapava el vidre, vaig llegir:

«Violents combats a la serra de pàndols. Els soldats de la República destrueixen dos nius de metralladores i capturen 18 feixistes italians.»

—És un diari vell de vuit dies —vaig pensar en veu alta.

—Què dieu?

—No res. Tens gana?

S'encongé d'espattes.

Sota el seient portava les provisions. Pernil dolç, sardines, fruits en conserva. I dos pans rodons i daurats, encara que secs. Vam menjar. Vam buidar la cantimplora. El vi ens donà escalfor i despertà la nostra imaginació.

—A Torredembarra, hi ha una platja magnífica, sembrada de petxines blanques, amb una sorra tan groga com l'or —vaig dir—. Fa vuit dies que m'hi vaig banyar, malgrat l'hivern. El mar és la meva passió.

—No l'he vist mai, el mar.

—Mai?

—Mai.

—És meravellós.

—Quan haurem guanyat la guerra, el pare m'hi portarà. Tenia un oncle a Vilanova i la Geltrú.

—A Vilanova i la Geltrú hi va néixer en Macià.

—Ja ho sé. El meu oncle viu a tres portes de casa seva.

Collí del sòl de la cabina la seva bossa i en tragué una bufanda.

—Què hi portes, a la bossa?

—El pare m'ha donat unes quantes mongetes.

En retornar la bossa al seu lloc, la noia descobrí quelcom.

—Què és això?

Agafà la cosa amb la punta dels dits, però la deixà caure a l'instant, afanyant-se a eixugar-se els dits amb la vora de la faldilla.

—Deu ésser d'en Gàmiz.

La vaig recollir. Era un tros de mandíbula humana, amb un bocí de llavi i dues dents ben blanques, brutes de sang. Sí, era d'ell. Aleshores s'adonà de les taques que embrutaven la cabina.

—Sembla sang, això.

—Ho és.

—De qui?

—Del meu company.

En Gàimiz era el meu ajudant. Ens havia sorprès un bombardeig als afores de Gandia.

—T'has fixat en el parafang?

—Sí.

—També he perdut un tros de caixa. Quan ha explotat la primera bomba, hem abandonat el camió al mig de la carretera per tal d'anar a refugiar-nos sota un arbre, però en Gàimiz no hi ha estat a temps. Rere els dos Messerschmits que metrallaven a baixa altura, venia un Savoia i la bomba l'ha sorprès quan sortia de la cabina. L'ha agafat de ple a ple. Tenia el ventre esberlat com una síndria.

Vaig despenjar de la paret de la cabina una gorra de pell de xai, al cim de la qual hi vermellejava un estel de cinc puntes.

—Aquesta era la seva gorra. En Gàimiz era de Motril, província de Granada.

Vaig abastar del *tablier* una cartera de butxaca, rebregada i descolorida. Vaig ensenyar-li una fotografia.

—Heus-te'l ací.

—Era ben jove.

—Aquests són els seus fills. Cinc, i són a «l'altra banda».

La noia mirava de reüll el racó en la fosca del qual s'amagava la fúnebre resta.

—I no podríeu llençar-ho?

—El què?

—Això.

—No.

Seguia nevant. L'escalfor que havia deixat el motor s'havia esvaït i el fred augmentava per moments. Maixa digué:

—Són molt llargues, les nits d'hivern.

Aleshores em vaig adonar que el seu mentó tremolava.

—Tens fred?

—Una mica.

—Quants anys tens?

—Quinze.

Vaig treure de sota el seient l'única manta que posseïa i la vaig esten-

dre sobre la seva espatlla, cobrint fins al coll el seu cos de moixó. Només se li veia el cap, amb la cara arrodonida i els ulls que no paraven de parpellejar.

—I ara, tens fred?

—No. I tu?

—Estic acostumat a tot. Hauries de provar de dormir. Vols que apagui el llum?

—No, no l'apaguis.

—Tens por?

—Una mica.

—Si poguéssim dormir!

Vaig tancar els ulls. Amb les mans sota les aixelles, el cap cargolat sobre el pit, vaig alliberar el pensament. A fora, el vent xiulava la seva ira antiga.

«Molts moren de fred, una nit com aquesta», digué algú ran de la meva orella. Vaig aixecar el cap, perplex. Maixa, closes les parpelles, recolzada la testa en el respatllet del seient, semblava dormir. Vaig tornar a tancar els ulls. El temps lliscava molt a poc a poc i, a mesura que la nit avançava, el fred anava pujant de to. Em sembla que em vaig adormir, perquè quan vaig sentir la veu de Maixa, em vaig dreçar sobre el seient.

—Què hi ha?

—Tinc fred!

Sentia contra el meu braç el pes del seu cos, que volia fugir del fred. S'arraulia contra meu com un anyell abasardat i les dents li petaven.

—Acosta't més.

Em presentava les mans, com si fossin dues orenetes trobades vora el camí un matí de març, que calia reviscolar i salvar. Tenia els dits glaçats. Vaig acostar-me'ls a la boca i vaig provar d'escalfar-los amb l'alè.

—I si encenguéssim foc?

—A on?

Vaig arrencar-li la manta de sobre i vaig envoltar-li l'esquena amb el braç, arrecerant-la contra el meu pit. Després, estenent la manta vaig fer un farcell amb els nostres cossos, apretant les vores sota les cames. Per un instant, vaig sentir angoixa. «I si el fred podia més que nosal-

tres? I si acabéssim testos com aquelles camises que la mare trobava a la finestra el primer matí d'hivern?».

—Acosta't tant com puguis.

Obeí. Enfonsà les mans sota les meves aixelles i se m'engaxà al cos com el líquen ho fa a la roca. Ens apretàvem l'un contra l'altre, tractant de fer una bola. Així s'estrenyien dos amants en el moment suprem de l'amor. Calia que dels dos cossos en féssim un, si volíem foragitar el fred.

—Maixa!

—Què!

—Encara tens fred?

—No.

Muntava de la seva pell una sentor que no podia comparar amb cap mena de perfum. Em recordava l'escorça de certs arbres; o potser la tija del jonc, la part que creix oculta vora l'aigua, tan blanca i dolça de menjar; o potser l'olor del rostoll, moll de rosada, a la sortida del sol. Era la sentor de la infantesa, que en ella no havia cedit encara tot el lloc a l'adolescència.

—Prova de dormir.

Tenia la seva cara entre les meves mans, una en cada galta.

—Dorm, Maixa.

Clogué les parpelles. Els seus llavis vacil·lants van dibuixar un somrí prim com un raig de lluna. Vaig fitar el petit fanal del sostre de la cabina. No, no podia apagar-lo. La nit, amb tota la seva neu i tota la seva maldat, hauria entrat. Aquell petit fanal la mantenia a ratlla. Maixa tenia els cabells llisos, tenyits pel sol i el vent del color de l'herba tocada per la tardor. Vaig allisar-los amb el palmell de la mà. Llur forma denunciava que sovint eren nuats en una trena. Eren prou llargs per a poder-ho fer. Les sines començaven a créixer sota el vestit de cotó, com els cims nus de l'ametller en arribar el bon temps. El seu alè fregava la meva mà amb un ritme allargassat.

—Maixa, dorms?

No respongué. La seva galta, sota la meva mà, havia reprès la tebior natural. La resta de la cara, però, era freda. La pregunta revingué: i si moríssim de fred, així, abraçats?

Dormia confiada i feliç, com un infant que era. Només tenia quinze anys. Emma en tenia disset. Feia cinc mesos que no l'havia vista. Què faria sense mi, sola? En el meu darrer permís, no la vaig trobar pas sola. La meva arribada imprevista va interrompre un idil·li amb un capità. És cert que, tan aviat com sabé la meva arribada, vingué corrents a casa a llençar-se als meus braços i a desfer-se en llàgrimes, entre les quals les més ardents eren les que vessava el remordiment. Però el bé i el mal ja estaven fets. Vaig conèixer el capità. Era un xicot del sud, bru i bellugadís com els seus ulls negres, que vestia amb petulància l'uniforme i passejava per tot arreu un bigotet negre i audaç. Jo l'havia respectada com una sacerdotessa dèlfica durant quatre anys i ell l'havia esfullada a la tercera nit. Els amics m'aconsellaren el rescabament, aprofitant la meva situació privilegiada. Tenia ocasió de fer-ho: durant aquella setmana de permís cada vespre venia a asseure's a l'espona del meu llit. Fins i tot vaig comprendre que ella ho desitjava. Devia sentir curiositat, ara que havia romput el misteri, per a experimentar amb mi, amb qui la lligaven fils invisibles. Però hauria estat una monstruositat. La meva *revenge* hauria destruït per a sempre l'única cosa de preu que havia trobat en ella: la *meva* imatge. La volia tal com l'havia somniada i el poc que restava d'ella calia que m'ho emportés intacte a la guerra, potser al no-res. Amb els dies, a mesura que s'allunyava de mi i jo d'ella, vaig arribar a perdonar-la: al cap i a la fi, havia fet el que feien gairebé totes... Havia sofert la mateixa sort de milers de dones. Amàlia, *la Digna*, a qui cap xicot no s'hauria atrevit mai a dirigir la paraula, havia fugit amb un comandant; la Joaquima havia reemplaçat el seu Vicenç per un Morales; fins la Rosaris, endurida en la tímidesa i la devoció, a darrera hora s'havia encabritat amb un caporal de sapadors. En el meu anar i venir, presenciava casos similars cada dia. Era difícil de trobar una noia que hagués romàs fidel al seu estimat. La vida de tothom penjava d'un fil i hom se la jugava a cara o creu per una rialla o pel somni d'una nit. Avui passejàvem al sol i demà podíem ésser una pila de carn negra, com en Gà Miz. Calia, doncs, viure. Viure tant com hom pogués, aprofitant tots els moments i totes les circumstàncies. Les dones sempre han estat l'obra dels homes i la culpa del que feien ara la teníem nosaltres, és a dir, els qui havien inventat la guerra.

—Maixa!

No em sentia. L'havia cridada prou baixet perquè no em sentís. La respiració mantenia el seu ritme acompassat, però la seva cara era cada vegada més freda. Vaig apretar-la més entre els braços, encabint-la tan prop de mi com podia. El bramul del vent havia canviat de to. Havia perdut la seva estridència i havia esdevingut greu i puixant, com el del lleó que està segur de reeixir en la lluita.

El fred guanyava cada vegada més terreny sobre nosaltres, com la tenebra sobre el paisatge crepuscular que va sebollint a poc a poc en el no-res. Darrere els papers de diari que tapaven les finestrelles, la mort ens espiava. Maixa havia clos els llavis. El seu alè havia deixat de sentir-se sobre la meua mà. La seva cara contra la meua, era cada vegada més freda.

—Maixa, dorms?

2

Va treure el cap per la finestra i preguntà:

—Què fas?

Sota els cabells esbullats, els ulls s'obrien abasardats. El mentó li tremolava.

—Espera't. Només un moment!

Vaig llençar el llumí al mig de la pila d'estelles i a l'instant la flama es dreçà davant meu mateix que un serpent. Enfollida per la gasolina, la flama s'inflà i s'agegantà, encebant-se en el munt d'estelles. Amb el martell i la clau anglesa, havia desmuntat i estavellat un tros de barana del camió.

—Ja pots venir —vaig cridar.

Saltà de la cabina, i embolicada amb la manta, corregué cap a la foguera. Estengué les mans vers les flames.

—Quin fred!

Les dents li petaven. La manta li tapava els peus, nus dins les espardenyas.

—He somniat que ens moríem de fred —digué.

—Hauríem mort abraçats.

Ens esguardàvem als ulls.

—Que n'ets, de bo!

A través d'una boirina cendrosa, sobre la planura nevada, es transparentava l'alba. Un pinsà piulà darrere nostre, dret al cim d'una oliveira, les branques de la qual penjaven colltortes sota el pes de la neu i de les olives madures. L'ocellet es mantenia de cara a la foguera i piulava. Xiu, xiu! Era una crida penetrant, viva, que volia ésser joiosa en la immensa solitud hivernal.

—Potser també vol escalfar-se —vaig dir.

—Quin amic, el foc!

Acostava les mans a les flames i les amoixava.

—Què fariem, sense el foc?

—I sense l'aire, Maixa? I sense el pa, què fariem? No tens gana?

S'ajupí per a abastar un grapat de neu. L'apilotà, imprimint-hi la forma dels seus dits. L'esguardà uns moments i llençà la pilota contra el tronc d'un ametller, on s'esmicolà. Romangué de cara a la planura nevada, els braços caiguts sota la manta.

—Aixeca el cap, Maixa.

—Què?

—Somriu.

Va somriure: Era el somris del mendicant embolicat en els seus par-racs.

—Així! Que bonica ets!

Tot d'una, llenço un udol, imitant el llop, corro sobre la neu vers la cabina i revinc amb la bossa de les viandes.

—Vejam: Ací hi resta encara un tros de pernil dolç, dues llaunes de sardines i un grapat de rosegons de pa.

El pa el vam torrar, ensenyant-lo a la flama, les sardines les vam fregir, posant la llauna sobre les brases.

* * *

Per un viarany de pedruscall, vam començar a escalar la serra. Maixa coneixia tots els viaranys de la contrada. Amb la manta cargolada entorn dels muscles, a la faisó d'un capot, caminava davant meu. Tallant al dret, serra amunt, havíem defugit el poble. El sol, groc com el rovell de l'ou, tenia encara virtut, i la neu es fonia en els braços dels coscolls i regalimava pels rocams. A baix, en l'ampla planura, la boirina s'estenia fins a perdre's de vista, transformada en un oceà d'escuma. Els turons resplendien mateix que marbres heroics sota un cel palpitant d'atzur, en el qual no era mai hivern. Remuntàrem una carena i vaig descobrir el poble, a baix, sota els meus peus. Amagat entre dues serres, era un niu d'aloses trossejat per l'esperver. Pilotets de runes ací i allà, entorn del cloquer i de l'església intactes. Les poques cases que conservaven la teulada, ensucrades de neu, em recordaven un matí de Nadal.

—La cabana és a l'altra banda de planell —digué.

Maixa caminava davant. De tant en tant, a causa de la inclinació de l'afrau, trepitjava un bec de la manta, i això l'obligava a aturar-se.

—Fa dies que hi viviu?

—Ben bé dues setmanes. Des que les bombes van tombar la caseta d'en Pansa i li van matar l'ase. En Pansa vivia sol en aquella caseta i no tenia més amic que aquell ase. El feia llaurar, dormia amb ell en el mateix estable i amb ell seguia tots els camins i corriols. Una vegada...

Maixa es va interrompre. S'havia aturat vora un ginebró, davant d'un embalum estrany.

—Mira aquí —digué.

Sota el ginebró, mig colgat en la neu, hi havia un cos humà. Era un soldat. M'hi vaig acostar.

—El devien matar ahir al matí aquells dos avions —digué Maixa.

Les sabates eren noves, amb llurs ferradures argentades als talons. Unes passes més enllà, enfonsat en la neu, hi havia el fusell, petit, nou, una joguina.

—Venen cada dia, i cada vegada que venen fan mal.

Jeia de cara al cel, la motxilla sobre el pit, la boca plena de neu, els ulls, que no havia clos, entelats pel gebre. Qui devia ésser? Com es deia? On eren els seus pares?

Vam arribar a la darrera carena. El planell s'estenia al llarg de la seralada fins a perdre's de vista, amb una escampadissa interminable d'eres i pallers. Mentre travessàvem les eres, vaig comptar fins a vuitanta pallers, rodons mateix que bolets, cadascun amb la seva caperulla cònica de fang. Vaig pensar en un poblat negre abandonat.

—És allí —digué.

Arrecerada a la roca, la cabana havia estat bastida feia molts anys amb pedres arplegades al coster. Al llindar de la porta, hi havia una dona. En veure'ns, es posà a cridar i, als seus crits, aparegueren vora seu quatre cares més: una altra dona, de més edat, cofada amb un mocador negre, i tres criatures que s'escalonaven dels quatre als deu anys.

—Ja has arribat, bon Déu! També podies haver vingut l'any que ve!

La mare havia temut una desgràcia: havia mort o s'havia perdut en la neu. Però la tia suposava que s'havia quedat amb el seu pare. La noia explicà l'aventura amb paraules multicolors, entreteixides d'esgarips. Aleshores la dona m'agafà pel braç i em menà a l'interior de la cabana. Un bon foc de coscoll i romaní fumejava en un forat rectangular practicat en el mur de pedra. El fum, sobre els nostres caps, s'estratificava sota el sostre de canyes, formant una mena de boira hivernal. Calia caminar ajupit o bé asseure's. Una olla bullia acompassadament sobre les flames mandroses que li llepaven el ventre.

—Escalfeu-vos. Deveu tenir els ossos glaçats.

Vaig seure en un pedrís. Maixa s'assegué sobre una galleda posada cap per avall, al meu costat, i es va descalçar.

—Quin fred he passat aquesta nit, mare!

—No es pot anar pel món —digué la tia—. Hauríem de fer com fan els cargols quan ve l'hivern: embotir-nos en un forat i entelar-nos.

—Sort n'he tingut, d'ell!

Maixa em somreia a través del fum.

—Si no l'arribo a trobar, m'hauria quedat pel camí!

La mare abocà oli en una paella i acostà la paella a les flames.

—Deveu estar morts de fam —digué.

Els menuts ens van envoltar, amb una llampegadissa d'ulls meravellats. Vaig posar la mà a l'espatlla d'un vailet espigat i seriós.

—És aquest, el Cisquet?

—El mateix, quan vol —respongué Maixa.

—Jo soc el cosinet Lluís —digué al meu costat una personeta de quatre o cinc anys.

—Bé, home.

Vaig assenyalar una nina vellutada i mansa, de mirada intel·ligent.

—I aquesta guatlla?

—És la Mariola.

—Bona gent.

La tia Rosa pastava farina i aigua en un plat i anava posant cullerades de pasta sobre l'oli bullent.

—Menjarem coquetes! —cridà el cosinet Lluís, picant de mans.

—És aigua...

—És aigua de pluja —observà Maixa.

Els seus peus nus fumejaven, drets davant les flames.

La mare digué:

—Ahir, abans de posar-se a nevar, vam baixar al poble a cercar quelcom per a la boca. —Agafant-les amb els dits, treia de la paella les pastes cuites una a una i les col·locava en un plat de soldat—. Com l'han deixat, el poble! Pobret! Fa esborronar de veure'l. Entre tantes runes, no podíem trobar res. Aleshores la tia digué: «Anem a cal Joanot, on hi ha la Intendència». I allí vam anar i vam demanar minestra als soldats. «S'ho han emportat tot —van dir els xicots—. Només resta farina. Preneu-ne un sac». «Un sac? Com el portarem?»

—Un sac no el vam portar, però mig, sí, nansa per nansa i serra amunt —afegí la tia Rosa.

—I com que l'oli no l'acabarem pas, trigarem encara a morir-nos de fam.

Ara, a la paella, s'hi fregia un altre nodriment. El Cisquet, amb els seus llaços, havia caçat un conill aquell matí.

—N'hi ha, de conills, per ací? —vaig preguntar al minyó.

—Tants com vulgueu! I unes llebres grosses mateix que cabrits! —Obrí els braços i arrodoní els ulls. —I perdiu! Moltes perdiu! Quan s'aixequen fan una remor mateix que un tro: Brrrruuu!...

La tia Rosa es posà a repartir plats fumejan i vam començar a mastegar. Formàvem mitja lluna davant el foc, els infants asseguts a terra, la mare sobre els seus talons, la tia agenollada.

—És bo, el conill, eh? —em preguntà el Cisquet.

—Boníssim. I el pobre no ho sabia.

—Qui?

—El conill, home!

—I les coquetes, no us agraden? —em preguntà la Mariola, les galtes sucoses d'oli.

—Tant com el conill.

—Sí.

—S'acabarà aviat aquesta maleïda guerra?

—No, no s'acabarà.

Maixa no apartava els ulls de la meva cara. L'oli li lluentjava en el mentó.

—Diu que els feixistes ja han passat el Segre.

—Tant se val. La guerra durarà molts anys. No la veurem acabada ni vós ni jo.

La dona amagà en el plat el seu esguard fosc, en el qual lluïa el dubte i la indignació.

A mig matí, la cendra que cobria les valls s'apilà cap a ponent i el sol recuperà tot el paisatge. Ens vam asseure davant de la cabana, el ventre ple, a prendre el sol, com els llangardaixos. El vilatge era a baix, al peu de la serra. A penes si es veia una teulada sencera. Sota el mantell de la neu, feia pensar en les runes d'una ciutat morta una colla de segles endarrere.

—No hi viu ningú. Els soldats també se n'han anat.

—N'hi havia molts, de soldats?

—A milers. No sé com hi cabien.

—Però tothom ha fugit. Els soldats que ens van donar la farina eren els darrers i ens van dir que se n'anirien avui.

De sobte, el Cisquet s'aixecà i es posà a cridar.

—Ja són ací, ja són ací!

Tots arrencaren a córrer vers una cinglera, sota la qual hom hi ha-

via improvisat un refugi, abuidant-la de terra. La remor dels motors anà creixent fins que aparegueren al cim d'un tossal, a l'altra banda de vall, sis aparells, negres i ventruts, de vol feixuc com el dels corbs. Vaig comptar quatre Junker 52 i dos Savoia 73. Es dirigien vers el poble, volant a escassa altura. Tenien la mateixa fesomia de corb. Vaig romandre dempeus en la carena. Volia presenciar la malifeta. Van començar a descarregar sobre el poble, maçonant les runes, i després, descrivint el cercle característic de les aus que viuen de carn morta, van anar escampant llur excrement pels voltants del llogarret.

—Anem, anem! Ens mataran!

Maixa em tibava per la mà.

—Afanyeu-vos! —cridà la mare des de la boca del refugi—. Què espereu?

El fum i la neu es barrejaven sobre les runes del poblet. La terra no parava de tremolar sota els meus peus.

—Salvatges!

—Anem! Anem! —ploriquejava Maixa, tibant-me el braç—. Ens mataran!

De sobte eixiren de darrere el cingle dos aparells que dirigien llur vol fatídic cap a nosaltres. Eren dos Savoia. Apretant la mà de Maixa, vaig arrencar a córrer cap al refugi. El xiulet de les hèlices, però, creixia massa de pressa. «Ajeu-te!», cridà una veu dintre meu. Ens llençàrem contra terra, on vam restar ajaguts de cara a la neu. Un xiulet maligne arribà a les nostres oïdes. Eren les bombes, que queien a una velocitat al·lucinant. La noia, ajaguda al meu costat, apretava la meva mà. Sota la meva galta, la terra començà a tremolar.

Vaig cloure els ulls i vaig apretar més la mà de la nina, tendra com un lli. Una explosió monstruosa em va fer perdre contacte amb el sòl. Després, tot s'immobilitzà. El bramul dels motors s'anà debilitant. Els negres ocellots s'allunyaven.

—Maixa!

No contestà. El fum m'ofegava. Sentia una coïssor minsa en la cuixa.

—Aixeca't. Se n'han anat.

Vaig tibar la mà i la mà em va seguir.

—Però com, Maixa? Què fas?

Quant el fum i la pols em deixaren obrir els ulls, vaig veure quelcom que em glaçà la sang. De la meva mà, en penjava una altra, sense cap braç ni cap cos que l'acompanyessin. Em vaig aixecar.

—Maixa! Maixa!

Però Maixa no hi era. A mesura que la pols i el fum es dissipaven, en vaig veure trossos escampats al meu voltant. Van acudir tots. Els vailets corrien davant. La mare fou la darrera d'adonar-se'n. Quan va veure espargits pel coster els trossos de la seva filla, es posà a udolar com una lloba.

—On és la meva Maixa? On és la meva Maixa?

No podia ensenyar-li la mà que amagava entre les meves. Però ella veia aquells trossos de carn escampats per terra, com posats a assecar o a vendre; veia la sang que tacava els rocs, el manyocs de cabells rosos penjats en les argelagues. Tot allò, però, no era pas la seva Maixa.

La Mariola donava tombs al meu voltant.

—Què hi teniu, a la cuixa?

—No res.

—Us raja la sang.

—Si no hagués estat jo, ara potser fora entre vosaltres —vaig dir, aixecant el cap.

La mare m'esguardà amb els ulls eixuts. No em comprenia. Només sentia la meva veu.

—Si no hagués estat jo...

—Calleu! —cridà la tia Rosa.

La mare començà a sanglotar.

—Maixa! On ets, filleta?

S'ajupí i agafà de terra un tros de vestit.

—Assassins! Assassins!

Es colpejava les galtes amb fúria. Bleixava fort, com si hagués hagut d'ofegar-se d'un moment a l'altre. Anava d'ací d'allà, sense saber on dirigir-se. Tot d'una, va córrer cap a la cabana, guaità vers la fosca del portal i cridà:

—Maixa! Que no em sents?

La Mariola i el Cisquet van portar la manta. Amb la mateixa cura de qui cerca una joia perduda entre bardisses, vaig recollir-ne tots els trossos que trobava i els anava posant dins la manta. Ningú no s'atrevia a tocar-los. Sota una alzina, vaig cavar un sot, en el qual vaig colgar el farcellet. El planell estava sembrat de lloses ennegrides pel sol i les pluges de mil segles; en vaig escollir una ben plana i la vaig col·locar sobre el muntet de terra humida. D'una ginestera borda, la tia Rosa en tallà dues branques i en feu una creu; els vailets la van plantar al costat de la llosa.

Davant la cabana, asseguda al pedrís, la mare es grapejava les galtes, l'esguard clavat a terra. Quan m'hi vaig acostar aixecà vers mi els ulls plens d'aigua i em preguntà:

—On és la meva Maixa?

3

La neu es fonia, però dificultava la meva marxa. Vaig davallar de la serra per la banda de l'obaga i vaig fer una volta per tal d'evitar el poble. Em calia anar a les Borges Blanques, on trobaria un nus de carreteres i potser algun camió de la meva brigada. Però això quedava bastant lluny i la neu faria penosa la meva fugida fins que arribaria a la plana. A l'altra banda de poble, vaig trobar la carretera i allí vaig topar amb un tinent, estripat i famolenc com els cinc soldats que l'acompanyaven.

—On aneu?

—A Flix hi ha hagut una desfeta. Aquest cinc homes són tot el que resta de la meva companyia.

—Hi ha forces, en aquest poblet?

—Lister hi tenia la seva caserna general. Anit encara hi era.

—Està tot perdut —digué un soldat, tapant-se la barba rogenca i crescuda amb el vorell de la manta. Malgrat el sol, bufava un aire cruel com el tall d'una dalla.

—Perdut? —protestà el tinent—. Perdut ho estarà quan tots serem morts i enterrats.

El seu alè ardent es feia visible en l'aire, sobre els llavis somrients. Les dues barres daurades lluïen en el frontispici de la gorra esclafada.

—I on aneu, ara? —vaig tornar a preguntar.

—A ocupar les noves línies.

—La paguen ben cara, cada passa que donen —digué un home d'uns quaranta anys, sacsant els dos fusells que portava penjats al muscle—. Hauries de veure la cota que acabem de deixar. Hauries de veure l'escampall d'italians morts que hi ha pels bancals. N'hi ha tants que no els podries comptar.

—Però encara en queden —digué el de la barba rogenca.

—Ja, ja! No n'hi ha prou per al fragatí —observà el tinent.

—Me'ls menjaria tots crus —replicà el dels dos fusells—. Malparits! Quan penso en el que han fet amb el mallorquí! Quina mala llavor!

—D'on poden sortir, tants feixistes?

Un xicot d'uns setze o disset anys, d'ulls blaus i tendres com els d'una donzella, va dir:

—Són com els escarabats de cuina: com més en mates, més en surten. El tinent feu esclatar la seva rialla lluminosa.

—I tu, on vas? —em preguntà.

—Soc camioner. He perdut el camió i l'ajudant.

—En trobaràs d'altres.

—Sí.

—Tens tabac?

Tenia tabac. A penes fumava, però sempre en portava. Els en vaig donar el paquet.

—Vosaltres rai, que sempre aneu a la ciutat.

—Quedeu-vos el paquet.

L'home dels dos fusells distribuí set cigarretes. El tinent desembuxà un encenedor de metxa i calà foc, una per una, a les set cigarretes, a mesura que els homes l'envoltaven. Després de xuclar la primera glopada de fum, es van posar a riure.

—Tard o d'hora, la passaran puta —digué el tinent.

—Sí.

—Acabaran tots cuits en la mateixa cassola.

Vaig saltar a l'altra banda de cuneta.

—Salut!

—Salut, camarada!

S'allunyaven carretera avall, el fusell al coll, bruts, estripats, famolencs. Un d'ells encara va cridar:

—No t'entretenguis!

Vaig seguir camps a través. Era una contrada muntanyosa, aspra, però molt cultivada, amb boscos interminables d'oliveres i ametllers. Pujava i baixava carenes i tossals sense prendre alè. En una petita vall obaga, poblada d'oliveres molt velles, vaig descobrir un grup de col·lidors d'olives: tres dones, un vell i dos menuts. Devien ésser la mare, les dues filles, l'avi i els nets, els cinc perduts en aquella blanca solitud. Entre olivera i olivera, sobre la neu, fumejava una foguera. Les olives, negres i lluent, queien sobre les borrasses en una pluja irregular. Vaig plantar-me davant l'arbre i la meva veu els va sobtar.

—Què feu?

L'avi, des de dalt del banc, respongué:

—Ja ho podeu veure.

Un infant de quatre o cinc anys em fitava recelós amb els seus ulls d'oliva, arrupit vora la foguera, com una pilota de drap.

—I podeu treballar, amb aquesta neu?

—Més bé o més malament. Voleu que deixem fer-se malbé aquest bé de Déu?

Vaig agafar un grapat d'olives, rodones, vellutades, massisses. Veritablement, allò era un bé de Déu.

—No teniu por de les bales?

—De tant en tant en xiula alguna. Però val més morir d'una bala que morir de fam.

El gemec d'un corb captivà el meu esguard. Era un corb veritable, fet de carn i plomes i anava a la recerca de pitança per un paisatge enterrat sota la neu. Vaig allunyar-me, perseguit per la sentor, del fum de la foguera. La neu cruixia sota els meus peus. Vaig girar-me un instant. Vora la foguera, l'infant s'arrupia com una pilota de drap. Les flames ballaven sobre la neu.

—Salut!

El vell brandava el braç.

—Salut!

Sobre la neu, les meves petjades restaven impreses amb una puresa extraordinària, una darrere l'altra. La cuixa encara em coïa. En cadascuna de les petjades, al costat, hi lluía una gota de sang, roja com una cirera sota la freda besada del sol.